SPRÅKLIG SAMLING

1965

6. ÅRGANG

NR. 3

SEPTEMBER

LØSSALG 50 ØRE

GITT UT AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

FINN HØDNEBØ:

Dialektene våre —

Språklig arvesølv eller "vikamål"

Se side 6

★

SPRÅKET I LÆREBØKENE

Se side 11

★

Den kjære J-en

Se side 9

★

MAGNE AKSNES:

Avløysingsord i rett lei

Se side 4

Gustav Natvig-Pedersen

av Trond Hegna

Tidligere stortingspresident Gustav Natvig-Pedersen avgikk plutselig ved døden den 27. juli, 72 år gammel.

Det var et rikt liv som ble avsluttet, for selv om han nå var gått ut av sitt arbeid som rektor ved Stavanger høyere skole var han framleis oppe i omfattende virksomhet for kulturlivet i Stavanger by og Rogaland fylke.

Ute i landet ble han vel mest kjent som stortingspresidenten i de første årene etter frigjøringen, da han sto i denne stilling som er landets høyeste nest Kongen. Men han hadde allerede en lang årrekke av offentlig virksomhet bak seg: i kommunestyre, i skolestyre, i Stortinget og i det offentlige ordskifte om aktuelle kulturspørsmål.

Noe som preget ham var at han ikke bare hadde varm sosial og

Over til side 2

Bruk av fremmedord i samnorsk.

I nummer 1 av «Språklig Samling» tar direktør Rolf E. Stenersen fatt i en artikkel av underskrevne og uttaler sin misnøye med bruken av visse fremmendord der. Istedenfor p e r i o d e vil han ha t i d, og for k o n s o l i d e r i n g foreslår han e i n s r e t t i n g. I det heile vil Stenersen helst unngå bruk av fremmendord, eller i det minste «smelte dem ned» så de får nordisk rytme.

Prinsipielt kan vi vel være enige om at vi bør nytte korte og greie heimlige ord så langt råd er. På den andre sida må vi nå være ferdige med den overdrevne purismen som har gjort seg så sterkt gjeldende i nynorsk. Samnorsk bør være åpent for alle ord og uttrykk som kan berike norsk mål, enten de nå kommer fra nynorsk, bokmål, svensk, dansk, tysk, latin, engelsk eller andre språk. En annen ting er det at vi oftere enn tilfellet har vært burde kunne bli enige om en skrivemåte av de enkelte ord som er meir i samsvar med norsk skrifttradisjon og norsk uttale. Særlig gjelder dette ord som kommer fra engelsk.

Derimot er det vel sjelden det lar seg gjøre å «smelte ned» fremmendord, slik Stenersen antyder. Riktignok kjenner vi døme på ord som med fordel har mista ei staving, t. d. *signalere, elektrisere, aktivere.* Fra gammalt har vi *bil* for automobil, og i den seinere tid har vi fått *lok* for lokomotiv. Snart blir vel kanskje *komp* godtatt for akkompagnement. Og når en får inn *plast* for plastic, er det jo opplagt ei språklig vinning. Men særlig langt kan en nok ikke komme på den vegen. Kan Stenersen komme med noen nye framlegg til forkortinger, er vi takknemlige for det. Det kunne kanskje være en tanke å åpne ei særskilt spalte for slike framlegg, der hvem som helst kunne bidra.

Når det gjelder de to aktuelle eksempla, periode og konsolidering, så har det førstnemnde gått så sterkt inn i norsk målbruk at det knapt kjennes

Over til side 10

Natvig-Pedersen til minne

Over fra side 1

kulturell interesse, men også stor praktisk dyktighet. Det fikk slike uttrykk som at han i mange år var formann i representantskapet for Norsk Jernverk og formann for byggekomiteen for modernisering av Stortingets eget hus. Når denne modernisering trass i mange forskjellige meninger om saken ble gjennomført på en så vellykket måte skyldes det i vesentlig grad hans innsats.

Et annet uttrykk for hans praktiske sans i forbindelse med saker som opptok ham slo ut på det storpolitiske felt på en måte som også sterkt vitner om hans framsyn. Han var redd for at den kalde krigen i de første etterkrigsår, og den måten vi ble knyttet til det alliansesystem som sprang ut av den, kunne føre til betydelige skadevirkninger på to fronter: i forholdet til de tidligere kolonifolk, de vi nå kaller utviklingslandene og for samhørigheten i Norden. Begge deler så han som livsspørsmål og han var blant dem som mest bidro til å få organisert India-hjelpen og opprettet Nordisk Råd.

I dette blads spalter er det naturlig å gi en spesiell omtale av hans innsats i norsk språkutvikling. Han skrev og talte et korrekt bokmål, men folkespråket og den nynorske litteratur talte sterkt til hans hjerte. Han ble en iherdig samnorsk-mann, og det vil ikke være uriktig å si, selv om det for noen vil lyde paradoksalt: ut fra sin kjærlighet til og tro på bokmålet. Han var ikke i tvil om at bokmålet kanskje hadde mest å vinne ved en naturlig og målbevisst tilnærming mellom de to målformer.

Som skolemann og politiker var han svært opptatt av denne saken. Også her kom hans praktiske grep til å sette merker etter seg; først og fremst ved opprettelsen av Norsk Språknemnd som han i de grunnleggende og mange år var medlem av. Jeg vil nevne et annet eksempel. Da rettskrivningsreformen av 1938 var vedtatt satte han ved Dagbladet 1. Mai i Stavanger igang et kurs for journalister og typografer for å få lagt til rette et godt avisspråk på den nye rettskrivings grunn.

Og så er det bare å føye til at hele denne omfattende og særpregede virksomhet ble båret oppe av det viktigste av alt: det vi med to enkle men uhyre meningstunge ord pleier å kalle en helstøpt karakter. Det førte ham under krigen til fangeleirer fra Kirkenes til Sachsenhausen uten at det et øyeblikk kunne knekke ham eller få ham til å vike fra det han mente var viktig og rett.

Men det rammet hans helse, og var nok grunnen til at han så tidlig som i 1953 frasa seg gjenvalg til Stortinget. Og kanskje er det også her vi finner grunnen til at dette virksomme liv så brått ble avsluttet.

SPRÅKLIG SAMLING!

HYTTER — GARASJER

Reisverk og utv. panel til hytter leveres montert på Deres tomt.

Tregarasjer - rekker og enkle - og STABIL vippeporter leveres.

Ring 53 36 90 Oslo, og be om brosjyrer.

PAUL DAHLØ – HASLUM

SPRÅKLIG SAMLING
Redaktør: Knut Kvigne, Nedre Kalbakkvei 2 D, Oslo. Tlf. 25.19.74.

VED VENDEPUNKTET

Det er grunn til å hefte seg ved for den flokken som strever med språklig samling, at vi synes å stå framfor et vendepunkt i språksituasjonen om ikke i sjølve striden.

Flere ting taler for at vi verken vil eller kan holde fram med den sterile stillingskrigen, at vi driver inn i ei ny fase der separatistiske interesser bleikner mot et helhetssyn på språket.

Vi har holdt på i 60—70 år med striden, og i alle høve i de 40—50 siste er det blitt klarere at en kan ikke «vinne over hverandre». Det er et mål som er absurd i et demokratisk samfunn. Der kan en ikke tenke seg å undertrykke minoriteter enten det er språklige, rasemessige eller andre.

Dessuten må det jo være tøv å ville «vinne over» en annen kulturarv. Høgst ukultivert, kan en vel si.

Forlengst er vi vel kommet dit at folk flest er lut lei av striden. Men frontene holdes oppe av de mest interesserte som det ikke er mange av. (Kulturverdien av deres innsats vil vi derimot ikke se bort fra.)

De sosiale kreftene arbeider ikke i ei retning som skjerper språkstriden. Tvert om jamnes avstandene ut, sjølv om det oppstår grupperinger som fører en innbidt kamp mot all «nivellering».

Endelig er landet vårt i høgere grad enn noensinne før blitt en del av verden. Det gir oss ikke bare fordeler, men skaper også kulturelle problem for oss. Ett av dem er påverknaden av språket.

Må det ikke være rett å se Vogt-komiteen på denne bakgrunnen?

Vi må ut av daudvatnet, og bort fra forestillingene om å vinne over hverandre. Da finnes det bare et eneste mål att: syne vilje til samling!

Det må vel være et nytt fundament, ei plattform for ei slik utvikling Vogt-komiteen leiter etter.

Og finner den det, så må vi alle studere den med god vilje. Sitter vi derimot fast i det gamle, rir prinsipper og huker oss fast i bagateller, så blir det andre krefter enn de mest språklig interesserte som fører kampen til ende: et sammensurium av utenlandsk påverknad og et samfunn i omflytting som er mindre interessert i språkarv enn å finne seg sjøl til rette i det nye.

Her ved dette vendepunktet er det at organisasjonen Språklig Samling må ha en stor misjon med å gripe inn.

Glem ikke postgiroblanketten

"Språklig demokrati"

I «Språklig Samling» nr. 2/65 kritiserer signaturen T. H. språket i artikkelen «Ungdommen og språket», som bl. a. blei trykt i «Dagbladet» sist haust. Som hovedansvarlig for den språklige utforminga artikkelen fikk, vil eg gjerne nytte dette høvet til å klargjøre et par ting i den sammenhengen.

Når det gjelder a-endingene, t. d. gata, landa, kasta, ser det ut til at vi er enige. Og det er bra, for det er trass alt dette med a-endingene som er hovedsaka for oss samnorskfolk. Men så trekker T. H. fram ord og uttrykk som *med omsyn til, ulikskap, peike, skilnaden, tilhøve, meir* og *opphavlig* og spør om vi vil påstå at dette er ord og former som fleirtallet her i landet bruker. Nei, ingen vil vel hevde noe slikt. Og likevel bruker vi dem med fullt overlegg. Korfor? — Fordi det er ord og former som vi ønsker skal få innpass i framtidsnorsken. Det betyr ikkje at vi vil de tilsvarende tradisjonelle bokmålsorda til livs. Ei slik målsetting ville være både urettferdig og urealistisk. Nei, vi prøver å gi slike ord og uttrykk som dette *prestisje,* og det kan de bare få gjennom *flittig bruk.* Ord som *hensyn, peke, forskjell, forhold, mer, opprinnelig har* all den prestisjen de trenger. Det er det heilnorske ordtilfanget og de heilnorske stavemåtene og bøyningsendingene vi bør prøve å nytte så langt det er råd. På den måten vil framtidsnorsken kunne bli langt rikere enn om riksmålstilfanget skulle vinne overtaket og til slutt rå grunnen aleine. For så vidt kan T. H. godt kalle oss ei samling realpolitikere. Vi arbeider for ganske bestemte mål og er ikkje redde for å fortelle folk kva vi arbeider for. T. H. har naturligvis rett i at vi prøver å berge med over i samnorsken så mye av nynorsken som mulig.

Er det noe galt i det?

Magne Aksnes.

MÅLFØRE KONTRA RIKS-SPRÅK

Det er eit tydelig drag i utviklinga i vår tid at målføra i ein nasjon delvis nærmer seg til kvarandre, delvis taper terreng til fordel for eit rikksspråk. Det kan vi sjå i mange land, ikkje minst i Norge. Dette har fleire grunnar. Først

Over til side 5

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING
Formann: Rakel Sewerin, Stortinget, Oslo, tlf. 41.38.10
Sekretær: Olav Eriksen, Postboks 636. Tlf. 33.10.96
Kasserer: Ivar Hundvin, Postboks 636. Tlf. 41.77.00

Landsmøtet 1965
i Språklig Samling

(Møtet blir offentleg kunngjort bare på denne måten).

★

Landsmøtet tar til lørdag den 23. og søndag den 24. oktober 1965 i Samfunnshuset (Gjøsteinssalen), 6. etasje, Oslo.

Inngangen er fra plassen foran bygget. Nærmeste trikkeholdeplass er Storgata, ved Folketeatret.

★

Professor Magne Oftedal holder foredrag om «Språket i samfunnsutviklinga».

Årsmelding ved formannen, og drøfting av den.

Reknskap.

Organisasjonssaker.

Arbeidet framover, og

Val.

Alle medlemer har rett til å møte, og vi oppmoder dem om å møte så langt råd er.

★

De som måtte ha kontingentrestanser, ber vi om å være vennlig å ordne dette før landsmøtet.

★

Gåver i tida 1. juni – 20. august 1965

Snorre Benum 50, Einar Hornsrud 17, J. T. Greibrok 20, Ingvald Torvik 25, Anny og Torkel Magnusdal 50, Ingebjørg Tjorim 15, A.-B. Knapskog 22.

MEDLEMSPENGANE

I første nummeret for i år la vi inn ein betalingsblankett, men det viser seg dessverre at det ennå er mange som ikkje har betalt for 1965.

Sentralstyret har derfor gjort vedtak om at det skal leggjast inn betalingsblankett også i dette nummeret. Vi vonar at dei som står til rest, nå brukar blanketten, slik at vi slepp fleire utlegg.

Dr. Stian W. Erichsen

Spesialitet

HUDSYKDOMMER

Arendal Tlf. 21297

framsyning (forevisning)
godtykke (forgodtbefinnende)
skilnad (forskjell)
framsynt (forutseende)
framlegg (forslag)
framhald (fortsettelse)
framleis (fremdeles)

Avløysingsord i rett lei

ved lektor Magne Aksnes.

Her følgjer noen døme på ord som etter hvert har fått fast fotfeste i bokmålet, eller som er i ferd med å arbeide seg inn, sakte men sikkert. Disse orda bør foretrekkes av alle samnorskfolk, ikke først og fremst fordi de gjerne er norskere enn de tilsvarende gamle riksmålsorda, men fordi de er kortere og greiere eller skildrer klarere det en vil ha fram.

høve (anledning)
merknad (anmerkning)
vørnad (anseelse)
søknad (ansøkning)
-løyse (-løshet)
tilsetting (ansettelse)
avgjør (avgjørelse)
avvik (avvikelse)
miskunn (miskunnhet)
(stor)hending (begivenhet)
gravferd (begravelse)
kunngjøring (bekjentgjørelse)
kostnad (omkostning)
stadfesting (bekreftelse)
gi fullmakt (bemyndige)
nemning (benevnelse)
synfaring (besiktigelse)
skadd (beskadiget)
sysselsetting (beskjeftigelse)
vedtak (beslutning)
vilkår (betingelse)
rørsle (bevegelse)
løyving (bevilgning)
løyve (bevilling)
vitnemål (bevitnelse)
vedlegg (bilag)
stønad (understøttelse)
tame (ferdighet)
atterhald (forbehold)
førebu (forberede)
brottsverk (forbrytelse)
såleis (således)
annleis (annerledes)
framifrå (fremragende)
framsteg (fremskritt)
fritak (fritagelse)
tiltak (foretagende)

Over fra side 4

kjensle (følelse)
presteskap (geistlighet)
godtruen (godtroende)
løyndom (hemmelighet)
formålstjenlig (hensiktsmessig)
samband (forbindelse)
samsvar (overensstemmelse)
vedgå (innrømme)
lovnad (løfte)
mistyding (misforståelse)
mismot (mismodighet)
oppseding (oppdragelse)
opphavlig (opprinnelig)
opptak (opptagelse)
omsetting (oversettelse)
rettferd (rettferdighet)
samvett (samvittighet)
sjølmelding (selvangivelse)
sjølstende (selvstendighet)
lagnad (skjebne)
lagnadstung (skjebnesvanger)
beintfram (simpelthen)
særsyn (sjeldenhet)
skriv (skrivelse)
tilsiing (tilsigelse)
tålmod (tålmodighet)
ubudd (uforberedt)
usemje (uoverensstemmelse)
utgreiing (utredning)
vannkunne (uvitenhet)
unntak (unntagelse)
vanske (vanskelighet)
rettleiing (rettledning)
verksemd (virksomhet)
vørsamt (ærbødigst)
auke (økning)

MÅLFØRE - - - -

Over fra side 3

og fremst ligger skylda hos den tekniske utviklinga i vår tid. Dei moderne samferdselsmidla fører saman folk frå ulike språkområde, og volder såleis ei språklig utjamning. I samme lei verkar dei ymse informasjonsmiddel, som bøker, aviser, vekeblad, tidsskrift, radio, fjernsyn og film. Alt dette bidrar til å utvatne dialektane, og gi riksspråket ei stadig sterkare stilling.

På denne bakgrunnen er det vi må sjå problemet språklig normering. Som kjent herskar det ulike syn på dette. Mange meiner at vi bør halde på det målføret vi talar, så godt vi kan, medan andre seier at vi bør normere mest moglig. Personlig har eg konsekvent sett meg imot alle forsøk på dirigering av talemålet mitt gjennom heile livet (eg er snart nitten år), men eg er redd eg har hatt eit litt for unyansert syn på saka. Det fins nemlig svært gode argument for begge standpunkt.

La oss først sjå kva som talar for å halde på den dialekten ein er oppvaksen med. For det første må vi vere klar over at målføra representerer store språklige verdier, når dei ikkje er for oppblanda, og at språket vårt utvilsomt blir fattigare av utjamningsprosessen. Det er jo slik at folk ofte legger av seg mange språklige særmerke, spesielle ord og uttrykk, fordi dei ikkje er «fine» nok; dei er «rare»; og det er ein tendens som kan føre til språklig utjamning.

Også frå eit individuelt synspunkt er det sterke ulemper ved språklig normering. Det er jo eit konformitetskrav som på denne måten blir stetta, og det kan medføre at den som prøver å legge bort dialekten taper noe av sin særsvip. Dersom han ikkje har godt språkøre, kan det og hende at han ikkje greier å gjennomføre normeringa, og resultatet blir ustøleik og utryggleik. Vi ser, eller rettare sagt hører, mange sørgelige døme på dette.

Det er og mange grunnar som talar for normalisering. Først og fremst den at det vil styrke nynorskens stilling om bygdefolk gikk over til den — den skulle jo vere den naturlige målforma for dei. Det vil motverke presset frå det konservative bokmålet («riksmålet»), og såleis også fremme samnorsksaka.

Eit av dei mest brukte argumenta frå riksmålssida er jo at så få bruker nynorsk og radikalt bokmål i vanlig tale. Men det står fast, at skal ein først normere, er det desse språkformene ein bør sokne til, da dei ligger nærmest vanlig norsk talemål. Det ville derfor vere ein fordel om nynorsk- og samnorskfolk la av seg dialekten og gikk over til å bruke den forma av riksspråket dei heldt på. Men da måtte ein gjennomføre dette konsekvent, og ikkje hamne i eit sammensurium av bokmålet, nynorsk og dielekt, som dessverre mange gjør.

Eit moment er det og at ein må normalisere om ein skal inn i offentlig teneste, og grunnen til det er klar: noe anna vil føre til kaos. Riktignok har Riksmålsforbundet oppnådd «sproglig frihet» i værmeldinga, men for dei betyr nok det retten til å følgje André Bjerkes ordliste fullt ut. I **prinsippet** er det tillatt for kven som helst å lese værmeldinga på sin eigen dialekt, men det er ikkje minst Riksmålsforbundets skyld at ein må vere svært modig om ein vil nytte denne retten — viss ein ikkje tilfeldigvis er frå Bærum eller Oslo vestkant.

Får vi eit einsleta norsk talemål, vil det dra med seg dei føremonnene at vi blir kvitt den sosiale snobbeskapen som knyter seg til språket, og som vi dessverre ser døme på ennå i dag. På den andre sida kan vi også oppnå dette ved å skape større respekt for dei ulike målføra; samanliknar vi tilhøva i dag med dei som rådde for seksti år sia, ser vi store framsteg på dette området.

Endelig kan vi nemne at eitt norsk talemål sterkare kan stå imot det språklige presset utafrå, særlig frå Sambandsstatane, enn eit dialekt-kløyvd mål. Men her må vi og kunne slå fast at det er viktigare å få eitt skriftmål, og at ulempa dialektkløyving er svært ubetydelig samanlikna med den store veikskapen det er å ha to offisielle skriftspråk som delvis ligger i strid med kvarandre.

Som vi ser, er dette eit komplisert spørsmål. Personlig trur eg at det vil vere ein fordel å normere talemålet sitt, i alle fall når ein vender seg til ein vidare krets enn bygda. Men da må ein ta med seg så mye ein kan av den språklige rikdommen ein har i målføret, og ikkje vere redd for å bruke den i normalisert form. I denne samanhengen må nemnast kor viktig det er å ta vare på målføra skriftlig; da vil dei også etter at dei er utdødd, vere rike kjelder som framtidige språkkunstnarar kan ause or.

Dersom ein er svært glad i dialekten sin, og kjenner det som eit tap for personligdommen å legge den av seg, får ein heller bruke den i det private, når ein kastar jakka. Men ein må aldri tape av syne det endelige målet: eit sams skriftspråk som skal vere ein samnemnar for alle målføra våre. Så får ein arbeide for dette målet på den måten ein sjølv meiner er best.

Lars S. Vikør.

Dialektene våre – språklig arvesølv eller „Vikamål"?

av Finn Hødnebø

Ennå i vår opplyste tid er det ikke uvanlig å treffe på folk som har den oppfatning at dialektene er et slags fordervet stadium av skriftspråket, de går ut fra at det skrevne er det egentlig primære; det har tidligere vært en enhetlig tilstand hvor det talte språk har svart nøyaktig til det skrevne, men enkeltindivider eller grupper av mennesker har ikke greid å holde på den tilstanden, slurv i uttale, unøyaktighet og andre mindre bra egenskaper har gjort at særlig de sosialt nederst rangerte lag av folket har glidd ut av systemet; dermed er det oppstått avvik og etterhvert en mengde dialekter. Særlig i vurderingen av enkelte bymål kan en treffe på en slik oppfatning, det oppstår lett en tendens til nedvurdering, idet det mest dialektpregede talemål blir sett på som en uverdig, nedsunken tilstand.

Dette synet beror på en villfarelse. Det er uten videre klart at *talen* er det primære. Talen er det første og egentlige kommunikasjonsmidlet mellom individene, den representerer den direkte forbindelse mellom menneskene uten forstyrrende mellomledd, den skaper den umiddelbare kontakt, og er uten sammenlikning det mest frekvente bindemiddel. Skriftlige framstillinger blir følgelig sekundære, et hjelpemiddel når den direkte kontakt ikke er til stede.

Det er nok av andre villfarelser også når det gjelder dialektene, og det kan være naturlig å spørre hva en dialekt egentlig er for noe; hvilke kjennetegn må være til stede for at vi kan snakke om dialekt, hvorledes ytrer de seg? Vanligvis er det vel slik at folk flest hekter seg i tonegangen, musikken hos den talende når de hører at vedkommende snakker annerledes. Han er fra Bergen, sier vi, når vi hører den spesielle bergenske tonegangen; han er nordlending, ryfylking, kristiansander, trønder osv. — Og sant nok, talemusikken kan gi en indikasjon, det er vel også noe av det en «provinsboer» sist legger av seg når han skal forsøke å gli inn i en annen norm for sitt talemål. Men det er et meget grovt inndelingskriterium og ikke egentlig det som språkmannen eller dialektforskeren legger til grunn for inndeling i forskjellige dialekter. Her er det andre kriterier som er viktigere, nemlig de reint språklige, *lydsystemet* og *bøyningssystemet*, til dels også *syntaksen*.

Vi kan godt forske dialektene på et synkront grunnlag, dvs. konstatere hvorledes systemet i de enkelte bygder og byer er på et visst tidspunkt, f. eks. språktilstanden i dag. Ved sammenlikning av hele materialet kan en så trekke ut synteser for tidligere språktilstander for større områder, vi får øye på sammenhengen og utviklingsgangen. En slik metode finner anvendelse for språk hvor en sakner skriftlige opptegnelser, f. eks. for indianerspråk, negerspråk m. fl.

Men vi er så heldige at vi har gamle kjelder som vi kan trekke sammenlikninger med, nemlig gammelnorsken og mellomnorsken. Vi har sagaer, lover og tusenvis av diplomer, stoff som dekker tida fra 1100-tallet opp til reformasjonen. Særlig er diplomene, de gamle brevene, verdifulle ettersom de er skrevet på forskjellige steder i landet og er både sted- og tidfestet. Det er først når vi går tilbake til disse eldre kjeldene at vi kan forstå våre dialekter og deres utvikling fullt ut. Det kan kanskje være på sin plass med et kort, historisk oversyn.

Vi regner med at alt før år 1000 har dansk, svensk og norsk skilt seg ut fra hverandre ved viktige dialektale skillemerker.

Gammelnorsk tid regnes gjerne fra ca. år 1000 til 1350/70. Stort sett kan en vel si at gammelnorsken framtrer som et noenlunde enhetlig system, men visse karakteristiske dialektale drag viser seg likevel. Vi kan godt skjelne mellom østnorske, trøndske, vestnorske og sørvestnorske trekk. Her skal bare nevnes et par ting.

En del områder, særlig østnorske og trøndske, har vokalharmoni, dvs. en lydig tilnærming av endevokalene etter kvaliteten i den trykktunge vokal i ordets rotstavelse. Særlig Østlandet har reduksjon av *a* (og *u*) i endestavelse etter lang stavelse (bíta > bítæ); vestnorsk har ofte *vn* og *pt* i ord som nefna, eptir, Østlandet mn - ft: nemne, efter; også omlydene har ulik fordeling. Til dette kommer mange andre avslørende trekk.

Mellomnorsk tid regnes gjerne fra 1350/70—1550. For dette tidsrommet har vi mange og gode kjelder, som forteller oss om distriktenes mangehånde dialektale egenheter. For Østlandet kommer kløyvd infinitiv (bera, finne) tilsyne, et utslag av likevektsprinsippet i lang- og kortstavingsord. Utvikling av *hv* — til *v* og *kv* (gv) setter skille mellom visse distrikter, likeså den forskjellige bruk av pronomene, diftongforenkling, reduksjoner i bøyningssystemene og meget mer. Dessuten kan vi avlese den økende innflytelse fra våre nabospråk og fra neder-tysk.

Etter 1550—1580 forsvinner materialet for oss, dansken har overtatt alt skriftlig arbeid i landet, og vi får ikke kontakt med norske dialekter eller norsk overhodet før på 1700-tallet, da enkelte ordsamlinger og bygdeviser ser dagens lys. Det er et forholdsvis tynt materiale. Men det er stort nok til å se at linjene er ubrudte, talemålet har uforstyrret fortsatt sin utvikling i de spor som vi kan følge hele middelalderen igjennom, der er forsåvidt ingen overraskelser, bortsett fra at det er trengt inn ytterligere elementer av fremmed opphav, særlig dansk og tysk. Dette siste gjelder særlig for bymåla, først og fremst de større byene, og til en viss grad de nærmeste områdene omkring dem.

→

Inndeling av dialektene.

Kontakt skaper gjensidig påvirkning og samhold. Dialektene er oppstått mellom grupper som har saknet kontakt. Det som skiller i Norge er skog og fjell, mens sjø og hav er ferdselsårer som kan virke til å binde sammen. Langs sørkysten har sjøen vært hovedvegen, mens skogen på nordsida har skilt kystfolket fra innlandsfolket. Enda mer enn skog, skiller fjellet, og det er derfor ikke underlig at de viktigste dialektale skillemerkene stort sett følger Langfjella. De danner skille mellom de to store hovedgruppene av norske dialekter, østnorsk og vestnorsk. Det gjelder musikalsk aksent, og det gjelder de reint språklige skillemerker. Et av de viktigste kriterier er tjukk l (*l*), grensene går her mellom Risør og Tvedestrand, gjennom Vegårshei, gjennom Telemark, følger Langfjella og går ut i sjøen i vest mellom Ålesund og Molde (skiller ad Sunnmøre og Romsdal). Et annet viktig kriterium er den måten østnorsk og vestnorsk har reagert på m.h.t. endevokalismen i gamle kort- og langstavingsord. Østnorsk følger jamvektsregelen med reduksjon i langstavingsord (blåse, bakke) og fullvokal i kortstavingsord (fara, haga, stogo o. l.). I tostavelses kortstavingsord foretrekker østnorske dialekter vokalen fra oblikve kasus (ikke nominativ). Vestnorsken reagerer ikke på lengdeforskjellen i trykksterke stavelser, dialektene der har enten a eller e i endelser, og de har oftest bevart nominativendelsene i substantivene. — Gamle enstavelses kortstavingsord får oftest vokalforlengelse i vestnorsk, vet, låk, bøs, bek o. fl., mens østnorsken forlenger konsonantene, vett, låkk, boss, bekk osv.

Et tredje hovedområde er trøndske dialekter, som i mange ting går sammen med østnorsken, i andre med vestnorsken, og dels har egne, selvstendige kjennemerker (apokope; å blås).

Endelig må nordnorske dialekter stilles for seg som den 4. hovedgruppe.

Innenfor de 4 hovedgrupper faller igjen enkelte større områder sammen i viktige dialektmerker, vi deler dem gjerne grovt inn i:

Vikske mål, områdene omkring Oslofjorden, Østfold, Vestfold, Telemarkskysten.

Opplandske mål, Romerike, Ringerike, Toten, Hedmark, Østerdalen, Gudbrandsdalen.

Fjellbygdene, a) Telemark, Numedal
b) Valdres, Hallingdal.

Sørnorske, a) sørlige e-mål
b) Lista-dialektene

Stavangerske el. sørvestnorske dialekter. Hordaland.

Indre vestnorske, Hardanger, Voss, Sogn.

Nordlige e-mål, fra Sognefjorden, Sunnfjord, Nordfjord, Møre, Romsdal.

Trønderske dialekter,

Nord-norske dialekter.

Innenfor disse grupper igjen splittes områdene opp i stadig mindre enheter, skilt fra hverandre ved sine særegne språkmerker. Et kartografisk skillemerke innenfor dialektgranskinga kalles med et faguttrykk en isogloss. Ser en på de store hovedskillemerker på et kart vil en legge merke til at mange av de viktigste går i retningen sør-nord, de følger dalførene og fjellryggene eller de store skogstrekningene. Men mange går også på tvers av dalførene og fjellryggene, f. eks. hv > v, kv, gv, dativbruken, bøyningsformer og palatalisering (man, n, lan, n,). Vi får da et mønster som stilisert ser slik ut

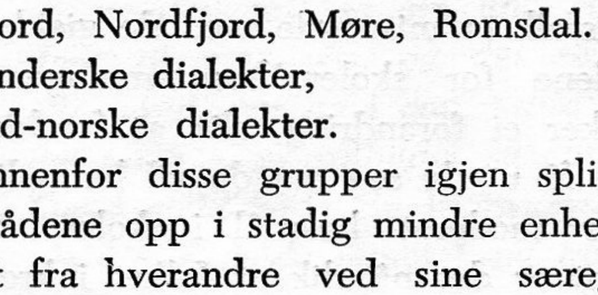

eller som en av våre fremste dialektforskere, Amund B. Larsen sa det, hvor linjene forholder seg som renning og islett i en vev.

Det er ganske urådelig å komme inn på disse skillemerkene i denne korte oversikten, men et absolutt fellestrekk for *alle* dialektene med deres individuelle preg er at de går tilbake til et felles språk, gammelnorsken. Alle de trekk som fins i dialektene har sitt opphav i et eldre, nedarvet norsk språk. Der fins ikke trekk av betydning som ikke har sin velfunderte, språklige forklaring, det er alt sammen *arvegods*, gjerne arvesølv, og det gjelder også det såkalte «Vikamål», en eldgammel Oslodialekt, hvor fattig på ære den enn måtte være.

Og her kommer vi inn på den reint estetiske vurdering av våre dialekter. Hva er grunnen til at vår holdning overfor målføra er så forskjellig? Hvorfor syns vi at noen dialekter er vakre, kraftige, rotnorske, poetiske, mens andre er flate, flause, vulgære, simple. Vitenskapen kan ikke bruke noen av disse karakteristika, men de er likevel så utbredte og allmenne at de fortjener å diskuteres.

Riktignok er det så at der er en klanglig forskjell som springer de fleste i ørene, enkelte dialekter kan virke klangfyldigere enn andre, med sterkere bruk av reine, velklingende lokallyder, de har også skaffet seg en sterkere prestisje. Telemålet blir gjerne framhevd i så måte. Men det forklarer på langt nær alt.

Det syns som det blander seg inn også en sosial vurdering. Hvorfor er f. eks. Oslo-dialektene, «Vikamål», spesielt ufine og rampete, i forhold til den ramsalte, friske og elskede Bergensdialekt? Hvorfor gjelder ikke den samme vurdering ellers i landet som i Oslo og enkelte andre større byer? Hvorfor ler folk av meg hvis jeg kommer hjem til bygda eller småbyen og taler «bokmål» eller utpreget riksmål? For «Vikamålet» kan jeg tenke meg en plausibel løsning. Dets svake sosiale posisjon må skyldes den nære kontakt med «riksmål» det skrevne språk, som store deler av befolkningen har satt som norm for sin tale. Bare de illitterære snakker egentlig utpreget dialekt, og det blir et markant sosialt skille. Og dermed kan dialekten i sin tur utnyttes som et klasse-stempel, jfr. avisreferater av rettssaker mot samfunnets forlorne sønner og døtre, revystoff o. l. Dialekten blir et middel til å gjøre narr

Over til neste side

Kontingenten

Det er ennå ein del medlemmer og abonnentar som ikkje har betalt for 1965. Vi minner derfor om at medlemspengane er 5 kroner for året (kr. 2,50 for dei som ikkje har eiga inntekt), og at avisa kostar 3 kroner for året. Betal til postgirokonto 163 78.

Skulle noen ønskje å melde seg ut som abonnent, ber vi om at dei sender oss nokre ord om det på eit postkort, slik at vi kan få kartoteket i orden.

av folk, trykke dem nedover på den sosiale stigen, aldri motsatt.

Det er altså en tydelig forskjell på dialektene i så måte at noen godtas, er brukbare i alle sosiale lag på stedet, og kan brukes utenfor sitt egentlige område uten at brukeren taper ansikt; andre er ubrukbare og helt ut ruinerende for brukeren, unntatt da i sin nærmeste krets av likesinnede. Vi kan derfor spørre: Hvilken plass har dialektene i dag, lokalt og landsgyldig, og endelig: Hvilken plass kan det tenkes at dialektene kan få, eller bør få, i framtida? Til det første spørsmålet kan en vel si at, bortsett fra den litterære og bokspråkpregede del av Oslo, muligens Bergen og Trondheim, så brukes dialekt av alle mennesker i dag i dette land til daglig, det gjelder helt sikkert bygdefolk og folk i de mindre og mellomstore byene. Her blir en annen taleform enn dialekten ansett som knot og viktigmakeri. (Det gjelder naturligvis det muntlige plan). Og det er ikke å undres over, vår dialekt er vårt egentlige språk eller morsmål, det er det primære språk, det kommunikasjonsmiddel som for brukeren er det mest konsise og uttrykksfulle og helt rammende. En kan trygt si at det er en del av en selv. Derfor kan også gemyttene komme i kok når andre grupper eller individer kaster skitt på ens lokale ordformer eller ordforråd, Det er ikke et utenfor- og selvstendigeksisterende språkvesen som sjeneres, det er en selv. Det vanskeliggjør naturligvis også en framtidig overenskomst om hvilke former som kan godtas i et eventuelt fellesspråk, og ikke minst har nedvurderingen ført til flukt, idet mange, når de fjerner seg fra miljøet, strever med å legge av seg dialektmerkene, noe som ofte kan resultere i knot.

Som kjent er språksituasjonen i vårt land heller labil. Det kan minst føre oss 2 veier, 1) det kan bli bedre plass for dialektene, føre til større innflytelse på tale- og skriftspråk, og 2) usikkerheten kan føre til en flukt fra dialektene over i den faste norm som et skriftmål i alle tilfelle representerer. Det er derfor sannsynlig at et bevisst arbeid i den ene eller annen retning kan være medvirkende til å styre språkutviklingen i den leia en ønsker. Som en personlig oppfatning av problemet kunne jeg tenke meg denne løsningen:

1) I vanlig utvungent talemål bør dialekt være tillatt og endog ønskelig til en viss grad, det gir lokalkoloritt og kan framelske sunn distriktsstolthet (som mange steder ellers i Europa). Men framfor alt har språkbrukeren følelsen av å stå på fast grunn.
2) Dialektene bør kunne påvirke våre to skriftmål henimot ett fast norsk skriftmål, idet de felles hovedtrekk i dialektene bevares og aksentueres (tre kjønn, a-verb, og a-endelse i neut. pl., diftongene).
3) Ordforådet i dialektene bør virke som en stadig overrisling av det skrevne språk, til fornyelse og rikdom.

I det hele kan det være nyttig, i konflikten mellom tale og skrift, å minne seg selv om at talen har vært, er, og vel vil bli det primære. Bokstaven bør ikke være hellig.

Skolemålsavstemningene.

Det er ei kjent sak at mange riksmålsfolk er misnøgde med de gjeldende reglene for skolemålsavstemninger og ønsker ei forandring, slik at foreldrene kan få uttale seg om de vil ha radikalt eller moderat bokmål i skolen. Som kjent er det nå slik at folket i kretsen bare kan uttale seg om korvidt de vil ha nynorsk eller bokmål, mens skolestyret avgjør om det skal undervises i radikalt eller moderat mål viss avstemningen går i bokmålets favør.

Såleis hadde høgsterettsadvokat Trygve Lange-Nielsen en kronikk i «Arbeiderbladet» den 5. mars, der han prøvde å påvise kor uholdbare de nåværende reglene er i praksis. — Et nytt, konkret framlegg i samme sak finner vi i riksmålsorganet «Frisprog» (nr. 8/65). Det heiter her at valget burde stå mellom moderat bokmål på den eine sida og radikalt bokmål og nynorsk på den andre, og så fikk heller skolestyret avgjøre om det skal være radikalt bokmål eller nynorsk der kretsen forlanger radikalt mål. Grunngivinga er at skillet i dag ikke går mellom nynorsk og bokmål, men mellom radikalt og moderat bokmål, fordi nynorsk og radikalt bokmål er praktisk talt identiske målform

Det kan kanskje være nyttig å se litt nærmere på dette framlegget og vurdere det under en annen synsvinkel enn forslagsstillerne gjør.

For det første kan en spørre: Har folk flest såpass greie på språk at de har forutsetning for å velge mellom radikalt og moderat mål? Neppe. Altså ville det være absolutt nødvendig å gi dem ei grundig innføring i emnet før en eventuell avstemning. Denne opplysningskampanjen måtte foregå på nøytralt grunnlag. Den kunne ikke overlates til pressgrupper. For å gi folk en klarere forestilling om hva det heile dreier seg om, kunne en som en god begynnelse døype moderat bokmål om til *konservativt bokmål. Konservativ* er forholdsvis entydig omgrep som de fleste ville forstå, mens *moderat* er meir ullent og ubestemmelig og egna til å villede folk.

For det andre: Ifølge «Frisprog» er det skolestyret som skal bestemme om det skal undervises i nynorsk eller i radikalt bokmål viss kretsen ønsker radikalt mål. Det ville bli «omtrent hipp som happ» om det blir undervist i den eine eller den andre av disse variantene, hevder bladet. Da er det bare ett spørsmål kretsene trenger å svare på: ØNSKER DE OPPLÆRING I RADIKALT ELLER KONSERVATIVT MÅL? Det må bli konsekvensen av «Frisprog»s framlegg.

Det kan vel være at enkelte bykretser som nå har undervisning i radikalt mål (på papiret), ville gå over til konservativt mål med et slikt avstemningstema. Det er naturligvis det «Frisprog» rekner med. Men viss riksmålsfolket venter noe røsj over i den lei i landkommunene, trur vi at de forrekner seg. Med det kjennskapet vi har til folks radikale og nasjonale innstilling utover landet — og ikke mindre i skolestyrene — ser vi heilt bort fra det, og ikke nok med det — vi trur at det ville bli så å si *slutt med overgangen fra nynorsk til bokmål,* som vi har sett så mye av i de seinere åra. Og her er vi ved et hovedpoeng: Vi kan rekne med at styrkeforholdet mellom nynorsk og bokmål ville stabilisere seg, noe som opplagt ville være til nynorskens fordel. Og det er denne sida av saka som gjør det aktuelt å vurdere framlegget nøyere. Ett er nemlig sikkert: Vi kan ikke lenger sitte rolige og se på at nynorsken blir stemt ut i krets etter krets,

DEN KJÆRE J-EN

Eit ord som hyggjeleg er ikkje hyggeleg.

Da Steinar Schøtt i si tid arbeidde med «Norsk ordbok» vart han av Arne Garborg ofte minnt om at no måtte han «kviste» orda, dvs. gjøre dei enkle og greie ved å fjerne overflødige bokstavar. I dag synes vel dei fleste av oss at Steinar Schøtt ikkje kom så langt med denne kvistinga. Og dette hadde vel den gongen som i vår tid sin grunn i at dei som steller med nynorsken, dei fleste av dei i alle fall, har sine personlege språkrøter i luter av landet, der dei i bygdemåla har både hyggjeleg og styggjeleg. Det er ein kjær vane å ha med denne j-låten, og som det heiter i «Gluntane»: «Vanen är andra naturen.» — I alle fall yrer det og kryr det med overflødige bokstavar i nynorsk. Berre i eit av dei siste numra i vekebladet «Dag og Tid» plukkar eg ut desse orda: byggje - tenkje - setje - dengje - søkje - skilje - vanskjeleg - leggje - vekkje - ryddje - syngje - undertrykkjar - ønskje - menneskje - sløkkje - bryggje - slengje - rengje - enkje - rekkje - sitje - tekkjeleg, o.s.v.

I store deler av landet har dei i målføra ikkje j i mange av dei her nemnte orda. Eg er sjøl frå ei fjellbygd, der det heiter både bygge, ligge, sløkke, ønske, vekke osv. Men spørsmålet blir no: er sløkkje, byggje, syngje, rekkje ml. fl. meir norsk ved at vi held på skrivemåten med j?

Som vi veit gjeld målstriden skrivemålet, ikkje bygdemålet (det munntlege). Derfor er det så viktig å nå fram til eit nynorsk skriftmål, ei rettskriving som er avkvista for alle unødvendige bokstaver (som berre tener til å markere uttalen av orda i somme bygdelag, men som gjer målet tyngre både å lese og forstå for dei u-øvde), når denne avkvistinga kan skje utan at det går ut over det norske. At sjølve ordbildet har mykje å seie i vår norske språkstrid veit alle. Vi eldre les gjerne og lett eldre diktarar som Kielland, Bjørnson, Jonas Lie, Vinje. Vi var sjøl opplærte i same rettskrivinga som dei nytta. Men for dei unge av i dag er dei brysame å kome igjennom. Orda er nok for det meste dei same, men dei følger andre rettskrivingsreglar. «Dei er så tunge og vanskelege», sa ein ung student til meg nys, og det seier alle ungdomar av i dag. Orda er dei same, men ordbildet eit anna. Dette gjeld både ein Bjørnson og ein Vinje, både nynorsk og bokmål.

Det måtte da vere ei glede for alle både på nynorsk- og bokmåls-leia å få retta på dette ved å fjerne overflødige bokstaver der dette kan bli gjort utan skade for norskdomen, sjølv om det skulle krenke personlege vaner. Og her kjem «den kjære j-en» i første rekke. Bygge, rekke, sette, vekke er like norske som byggje, rekkje, settje og vekkje. Dei mest konservative målfolk vil nok lenge kjempe for disse j-ane. Likevel får vi håpe at «Språknemnda» vil ta dei bort og ikkje klusse med valfrie former her. I bokmålsfylkingen har dei ingen slike kjære einskild-bokstaver å stri om. Men dei har visse ordformer som sprog og efter, som nok dei leidande innom Riksmålsforbundet heller vil dø for enn oppgi. Det er ordformer i dansk og hører i Norge bare den s.k «bløde kyststribe» til. Og dei er vaneord.

O. Tr. H.

---

ofte med det bedrøvelige resultat at moderat bokmål kommer inn i stedet, stikk i strid med tradisjonen og den språklige situasjonen i kretsen. Konsekvensen av dette vil bli at nynorsken i løpet av kort tid blir redusert til å være et Vestlands-fenomen, et reservatspråk, noe ingen kan være tjent med som vil fram til et samlende *norsk* mål i landet.

Samme skrivemåte av samme ord

Lektor Magne Aksnes's artikkel i marsnummeret (1964, nr. 1) «Tilnærminga innen ordtilfanget i norsk» rører ved noe vesentlig og noe meget uheldig ved tospråkstilstanden i landet vårt. (Samisk reknes ikke med her). Det er det forholdet at ett og samme ord skrives ulikt i bokmål og nynorsk. F. eks. bokmål: være, bære, skjære mot nynorsk: vere, bere, skjere. Det bør vi i Språklig Samling gå inn for å få forandra. Men da begge skrivemåter har en god språkhistorisk bakgrunn og står på brei litterær grunn, kan det bli vanskelig å bli enige om hvilken skrivemåte bør få forrangen. Begge parter vil sikkert føle det som et stort prestisjetap å gi opp sin skrivemåte. Spesielt vil det nok falle nynorskfolk tungt for brystet, da deres skrivemåte er av gammalnorsk opphav. De vil kanskje også meine at ei forandring i retning av bokmål vil skade nynorsken. Personlig har jeg det heilt motsatte syn, jeg er overbevist om at nynorsken vil stå seg på det. Den gamle purismen — angsten for å ta i bruk i nynorsk skrift ord som begynner på, an, be, er, osv. har skada nynorsken mye. Likeins ulikheten i skrivemåten av samme ord. Men purismen har snart spelt ut si rolle nå, nå er der samme ordforråd i nynorsk og bokmål, så nå er *det* irritasjonsmomentet borte. Så gjelder det å få bort den ulike skrivemåten av samme ord. Lykkes det,

Over til side 10

vil de fleste mennesker kjenne seg heime i nynorsk.

Når en skal bestemme seg for den eine eller andre skrivemåte, må en heller ikke glømme at avledninger av de nynorske verba vere, bere, skjere har *æ*. F eks. ei *vårbær* ku- av verbet bere, *samværet* av å vere, åkeren er *skjær* av å skjere. Elevene finner dette heilt unaturlig, der er ikke meining i dette, seier de. Og det har de på en måte rett i, *samvere*. Fikk vi gjennomført ein og same vokal, -æ-, ville det bli ei vinning for nynorsken.

Men riksmålsfolket vil sikkert sette seg hardt imot ei slik forandring. For dem gjelder det nemlig å holde avstanden mellom bokmål og nynorsk så åpen som mulig. Enhver tilnærming ser de som en fare for seg, da det betyr framgang for språklig samling, og språklig samling er fienden, ikke nynorsken. Offisielt godtar de nynorsken — ja, de har jo til og med hatt planer om å støtte den — men innerst inne hater de den, og når de har knekt samnorsken, så skal nynorsken få samme skjebne. Vær derfor på vakt overfor riksmålsfolket i denne sak.

Torkel Magnusdal.

Gullet i den norske hestelorten

Av lektor Torkel Magnusdal.

Hadde riksmålsmannen Sigurd Hoel levd i dag, ville jeg ha tatt meg den frihet å skrive til ham og bedt om noen opplysninger om tankene i essayet hans «Eventyrene våre» fra «Tanker fra mange tider» (1948), som vi leser i gymnaset.

Men først ville jeg ha takka ham for de verdifulle kunnskapene essayet har gitt meg. Hver gang jeg gjennomgår det med elevene, opplever jeg noe av det strevet og de problemene som Asbjørnsen og Moe fikk da de skulle gi ut eventyra. Som de fleste veit, følte de at de kunne ikke gi dem ut på det danske skriftspråket som den gang rådde i Norge, for da ville de ha tapt all saft og kraft. De kunne heller ikke gjengi dem på den dialekten de blei fortalt i, for barn f. eks. i Trøndelag ville ikke ha forstått f. eks. Setesdalsdialekten, og omvendt. Da fant de to en genial løsning. De beholdt de danske formene og den danske ortografien, men de brukte den norske fortelletonen, og det norske ordforrådet. Sigurd Hoel skriver om dette: «De overførte eventyrene til tidens skriftspråk, men de gjorde samtidig dette skriftspråket norsk, i setningsbygning og for en stor del også i ordvalg. DERVED SKAPTE DE I VIRKELIGHETEN DET NYE NORSKE RIKSMÅL.» Og videre skriver Hoel: «Og selvfølgelig møtte de motstand (det vanlige norske riksmål har ennå ikke på langt nær nådd fram til disse eventyrsamlingene i norsk tone). Innvendingen i «dannede kredse» var selvfølgelig at språket i eventyrsamlingene var simpelt».

Her faller det naturlig å spørre: Hva er det som mangler ved riksmålet sia

KAST IKKE

BRUKTE FRIMERKER

— men klipp dem av brev og brevkort. Når De har et passende kvantum, send det hele i brev eller postpakke til

TUBFRIM, Nesbyen.

— Nasjonalforeningens institusjon som tar imot og omsetter brukte frimerker til inntekt for helsearbeidet i Norge.

Bestill en samlepose.

TUBFRIM

Matlaus er verre enn pengelaus, heter det

Derfor er det godt å ha noen

spekepølser

på bua eller stabburet.

Jeg sender Dem mot oppkrav prima heimelaga spekepølse til kr. 14 pr. kg.

Fraktfritt ved bestilling på minst 5 kg.

Mitt motto er: En gang kunde, alltid kunde!

Pølsemaker **Herbrand Larsen,** Nesbyen

Telefon nr. 76.

SPRÅKET i LÆREBØKENE

Språket i lærebøkene har det vært mye strid om og det har vært fremmet de underligste påstander om maktmisbruk og overgrep. Vi finner at det kan være nyttig å gi en kort orientering om de bestemmelsene som gjelder og den framgangsmåten som nyttes når ei lærebok skal godkjennes.

Det er forlagene som bestemmer om de vil gi ut ei lærebok eller ikke. Enten kan forlaget vende seg direkte til en forfatter og be ham skrive ei lærebok, eller også kan forfatteren gå til forlaget med manus eller en plan om ei lærebok. Når læreboka fallbys på markedet, er det skolestyret som bestemmer om skolene i kommunen skal bruke den boka eller ikke.

Før boka gis ut, må den være godkjent av Kirke- og undervisningsdepartementet. Det gjelder alle lese- og lærebøker som elevene skal bruke etter undervisningsplanen for skolen. Hjelpebøker og det som kalles utfyllende lesning trenger altså ikke godkjenning.

Departementet skal ha tilsendt boka i fullstendig korrekturtrykk. Forlaget må altså satse en del penger alt før det søker om godkjenning og må derfor sjøl vurdere sjansene for godkjenning. Derfor må forlagene ha sine egne konsulenter både på faginnhold og språk i bøkene. Når departementet får utkastet, vurderer det både det faglige innhold og den språklige forma. I noen tilfelle legges boka også fram for en særlig pedagogisk psykologisk sakkyndig. På faginnholdet bruker departementet konsulenter som blir utpekt av de rådene vi har for enkelte skoleslag. Gymnasrådet finner f. eks. konsulenter for bøker i den høgre allmennskolen, Yrkesopplæringsrådet skaffer konsulenter for yrkesskolebøkene osv.

Norsk Språknemnd oppnevner konsulenten (eller konsulentene) for språkkontrollen. Hver bok blir altså gjennomgått av minst tre fagfolk: en pedagog for skoleslaget, en fagmann på selve emnet og en språkkonsulent.

Godkjenninga blir bare gitt for 5 år. På den andre sida får ikke forlagene gi ut nye opplag med små og unødvendige endringer.

Når det gjelder valg av språkform, kan en egentlig bare velge mellom nynorsk og bokmål. Begge formene må holde seg innafor læreboknormalen, men der er det sjølsagt igjen valgmuligheter. Det er et allment krav at boka bør gis ut på begge offisielle målformer, men noe vilkår for godkjenning er det ikke. Arbeidet med å få nynorskparalleller fremmes på annen måte. Kirke- og undervisningsdepartementet oppnevnte i 1962 et lærebokutvalg som fikk i oppdrag å «fremme utgiingen av mangelbøker, spesielt nynorskbøker, for de skoleslag som sorterer under Kirke- og undervisningsdepartementet. Skoleinspektør Rommetveit ble formann i utvalget og Forleggerforeningen fikk m.a. to representanter. Til disposisjon fikk utvalget ei løyving fra staten, samtidig som forlagene stilte et tilsvarende beløp til rådighet. Slik løyving har siden vært gitt hvert år. Midlene har utvalget brukt til noen bøker som er så spesielle at de bare kan komme i lite opplag, men mest har stønaden gått til nynorskutgaver av bokmålsbøker. For denne stønaden har det vært satt som vilkår at det skal gis ut parallellutgave. Ingen får altså stønad til en bokmålsbok uten at de samtidig gir ut en nynorskutgave. En undersøkelse i fjor viste at vi nå har ei eller anna nynorsk lærebok i de aller fleste fag i ungdomsskolen. Valget er ikke så stort som for bokmål, men det fins dekning.

Valget mellom radikalt og konservativt bokmål er ei anna sak som vi kan komme tilbake til siden.

GULLET I DEN NORSKE.....

Over fra side 10

det, etter Hoels ord, ennå ikke på langt nær har nådd fram eventyrsamlingene? Og hvorfor setter han *dannede kredse* i gåseøyne? Legger han noe nedsettende i det, meiner han at de kretser som kom med innvendinger, i virkeligheten ikke var dannede?

Svar på disse spørsmål kan jeg dessverre ikke få av Sigurd Hoel, men hans uttalelser står ved makt, og dem bør alle språkinteresserte, ikke minst riksmålsfolket, merke seg.

Sigurd Hoel skriver videre at da eventyra kom ut, herska der fullstendig rådvillhet blant norske kritikere. Kunne det virkelig være riktig å trykke slikt? Mange forarga seg, og norsklærere advarte mot boka. En soknеprest forteller at han blei svært forundra over at det gikk an å sette på trykk slike vendinger som han var vant til å høre i drengstua.

Sigurd Hoel gir så denne forklaringa på motstanden mot eventyra, og her viser han hvilken stor menneskekjenner han er: «Det meste av det vi blir lært opp til å se, legger seg som en hinne over øynene. Det meste av det vi blir lært opp til å høre, samler seg som dotter i ørene. Og når vi omsider er blitt fullært, kan vi som oftest hverken se eller høre. — Det nye og riktige, det ligger gjerne og skinner like for nesen på en, synlig for hvert barn. Men hvis en tar det opp, blir folk fornærmet: EN GULLKLUMP DET DER? DEN HAR VI DA SETT I ALLE ÅR OG TATT FOR EN ALMINNELIG HESTELORT. (uthevd her).

Ja, stort mer enn som hestelort var ikke det norske språk akta for 100 år sia. Men heldigvis var noen som så verdien i det. Henrik Wergeland var den første som bevisst gikk inn for å grave fram det gullet som fantes i det norske folkemålet. Han brukte a-ord som Gjenta, Kokka, Slægta, Stua mi osv., og tok i bruk ca. 1400 ord og uttrykk som han kjente fra norsk folkemål, f. eks. ataat, beintfram, Beite, Fjøs (dansk Kostall), gløtte, Grande, greie, Gut, Hauk, Kleiv, lei, Ljaa (da. Lee), Moro, Myr, Skigard osv. Men det viktigste gullgraverarbeidet utførte altså Asbjørnsen og Moe. De henta den norske stiltonen opp fra folkedjupet, feidde støv og skitt av den og lot den skinne i all sin glans for nasjonen. Og ord og uttrykk som folk hadde slått vrak på og skamt seg over gjennom hundrer av år, blei ført som kostelige skatter fram i dagen.

Tilbake står da gullet i det norske formverket. Dette rørte ikke Asbjørnsen og Moe ved, de visste vel at motstanden mot så mye norskhet på en gang ville bli for sterk. Men andre har tatt opp arbeidet med å gi det norske formverket den plass det rettelig tilkommer. Det er det formverket de norske bøndene brukte når de fortalte eventyra, og som falt like naturlig for dem som den norske stiltonen og det norske ordforrådet. Men riksmålsmannen Sigurd Hoel hadde ikke sans for den intime sammenheng der er mellom stil, ord og former. Iallfall skriver han, etter å ha gitt en prøve på den måten eventyra blei fortalt på: «Denne vesle prøven viser mange ting. Den viser for eksempel at rettskrivning er en ting, norsk rytme og ordføring er noe helt annet. Rettskrivningen er bare drakten som føyer seg — bedre eller dårligere — omkring en levende kropp. Tenk om noen av de filologene som for tiden «nyskaper» norsk språk, kunne lære den enkle sannheten. Tenk om de ville sette seg ned og lese og lese om igjen eventyrutgaven av 1841, til noe av språkrytmen — kanskje — klarte å trenge inn i det blekket de har som blod i årene sine».

At enkelte filologer i 1930- og 40-åra gikk for langt i arbeidet sitt med å gi klassikerne ei norskere form, er sikkert, men vi skal ikke glømme at tanken var god, de ville blåse støv av de gamle mesterverker, så de kunne bli levende litteratur igjen.

Riksmålsfolket setter seg hardt imot å ta i bruk det norske formverket med sine a-ord, a-verb og diftonger. Det er vulgært, det er simpelt, erklærer de. At disse formene har stått si prøve i diktning og vitenskapelig litteratur, tillegger de ingen vekt. De vil ikke anerkjenne dem, for gjør de det, faller den siste skanse omkring språkforfengeligheten deres.

Men vi som ikke har ei hinne for øynene, og heller ikke dotter i ørene, vi som både hører og ser at der er gull i det norske formverket, vi må ikke gi oss før det er gjennomført i det norske skriftspråket. For stiltone, ordforråd og formverk hører sammen.

A-en seira i Kristiansand S.

Av lektor Torkel Magnusdal

Det blei en ganske livlig debatt i Kr.sands bystyre da det skulle avgjøres hva der skulle stå på navneskilta i byen. En komite på 3 mann hadde arbeidd med saka, og prinsippet for dette arbeidet hadde vært at en så mye som mulig burde søke å bevare en skrivemåte som var i samsvar med lokal uttale og hevdvunnen praksis. Flertallet i komiteen (2 personer) gikk inn for skrivemåten gaten, havnen osv., mens mindretallet (1 person) holdt på de radikale former. I formannskapet fikk den radikale skrivemåten 10 stemmer, den konservative 9.

Ut fra dette var det med stor spenning en avventa debatten i bystyret. Debatten blei åpna av varaordføreren som kritiserte Stortingets måte å behandle språksaka på. En kjent riksmålsmann talte varmt om at Kr.sand har ei gammal historie. «Kr.sand er ingen prærieby». Navna i byen og omegn burde tjene til å binde sammen fortid og nåtid. Denne riksmålsmannen blei sterkt imøtegått av flere representanter. En annen språk-konservativ herre hadde inntrykk av at flertallsinnstillinga fra komiteen — gaten, havnen osv. — var blitt godt mottatt av folk i byen. (Ja, det meiner jo alltid riksmålsfolk, det er et ledd i deres agitasjon. Forfatterens anmerkning). Representanten Knut Horverak, som er innflytta setesdøl, minte om at Kr.sand har fått 3 nye kommuner med en litt annen språkfølelse enn bybefolkningen. Også innflytterne er med på å diktere språkutviklinga i Kr.sand. En måtte ikke se på byen som et isolert område, men som Sørlandets hovedstad. Det var en forgjeves kamp å kjempe for de konservative formene. (Kloke ord som byfolk rundt i heile landet burde merke seg. Forf.s anm.).

Med 51 mot 25 stemmer vedtok så bystyret at a-endinga skal brukes i - gata, -havna, - vika, - øya, - myra, - heia osv. Det skal altså fra nå av hete Markensgata, Hannevika, Andøya, Grimsmyra, Vesterhavna, Baneheia osv.

Dessverre blei det ikke brua, men broa. Det er ikke etter landsnormalen, men det er iallfall bedre enn broen som var foreslått. Så får en tru at det vil bli brua i neste omgang. Men Varoddbrua skal hete Varoddbrua som den alltid har hett. Veisjefen hadde i et skriv underretta rette vedkommende om at det er den offisielle benevnelse.

De språk-konservative vil kanskje forsøke å bagatellisere denne seieren, men de som arbeider for at de to skriftspråka våre skal føres sammen til ett på grunnlag av naturlig talemål i by og bygd, har all grunn til å glede seg. Kr.sand var før i tida en utprega embets- og garnisonsby. I dag er Kr.sand en by i rask utvikling på kort sagt alle områder. Da er der ingen grunn til at den skal ligge etter på det språklige område. Byen har en god dialekt med klingende a-ord, a-verb og diftonger. Og innflytterne kommer fra bygdene omkring med de samme karakteristiske trekk i sine dialekter. Ved vedtaket i Kr.sands bystyre blei et viktig trekk ved disse dialektene opphøydd fra «gatespråk» til byens offisielle språk.

Torkel Magnusdal.

FREMMEDORD Over fra side 2

som noe fremmendord lenger. Men vi skal være enige om at *tid* eller *tidbolk* ville vært bedre i dette tilfellet. — Konsolidering lar seg vel ikke erstatte med *einsretting*? Da ville vel *grunnfesting* være bedre. Eller *stabilisering*. Men det sistnemnde er jo like langt og tungvint som ordet erstatte... Det er ikke lett å greie seg uten fremmendord når en skal skrive om teoretiske emner.

Magne Aksnes.

HEGLANDS TRYKKERI FLEKKEFJORD